

ВІДГУК

**офіційного опонента Вознюка Олександра Васильовича на дисертацію
Прийми Сергія Миколайовича «Теоретико-методологічні засади
проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в
Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

**Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами
відповідних галузей науки.**

Розвиток сучасної педагогічної теорії і практики характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що знаходить відображення в освітніх документах України. У них зазначено, що метою освіти і виховання має бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті динамічних змін техніки і технологій, неперервного зростання обсягів інформації.

У цьому зв'язку особливої ваги та актуальності набуває дослідження теоретико-методологічних засад проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні, яке здійснює Прийма Сергій Миколайович у своїй дисертації.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Дослідження Прийма С.М. спрямоване не тільки на реалізацію конкретних завдань дисертації, але й на пошук сенсо- та системотвірних координат освіти та суспільства взагалі. Результати дослідження у його теоретико-методологічному та конкретно-науковому змісті можуть бути використані у вирішенні нагальних проблем нашої держави, що знаходиться у стані системної кризи.

До найбільш істотних наукових результатів здобувача слід віднести обґрунтування та розробку теоретико-методологічних засад проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні, а також збагачення та поглиблення інтегрального міждисциплінарного напрямку у системі психолого-педагогічних наук – педагогічної синергетики.

Заслуговує на увагу використання автором інтердисциплінарного підходу, який дав можливість урахувати провідні положення педагогіки, андрагогіки, педагогічного проектування, теорії самоорганізації, синергетики, філософії, філософії освіти, соціології, соціології освіти, психології, менеджменту та інших наук.

Актуально звучить провідна концепція дослідження, яка ґрунтується на визнанні відкритості як основи сучасного світорозуміння та вихідної категорії світу загалом й людини зокрема, яка за своєю природою відкрита й має інформаційну сутність, що дає змогу адекватно проявляти відкритість світу.

Однією з найбільших заслуг автора є виявлення тенденцій розвитку відкритої освіти дорослих в Україні, здійснення прогностичного обґрунтування стратегії подальшого розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні. Прийма С.М. поглибив та реалізував у методологічних площинах особливого та одиничного універсальну синергетичну парадигму розвитку – один із фундаментальних інструментів пізнання педагогічної дійсності.

Нові факти, одержані здобувачем.

У дисертації Прийми Сергія Миколайовича як комплексному міждисциплінарному дослідженні удосконалено положення щодо впровадження системного, андрагогічного, особистісно орієнтованого підходів у системи відкритої освіти дорослих.

Автором конкретизовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження, витoki ідей проектування і функціонування систем відкритої освіти у науково-педагогічному дискурсі, складники освітніх систем в контексті їх відкритості та здатності до самоорганізації й саморозвитку.

У дисертаційній роботі, яка розширила теоретико-методологічний обрій науково-педагогічних досліджень, набули подальшого розвитку положення щодо соціально-економічної, регіональної зумовленості функціонування систем відкритої освіти; організаційно-управлінського забезпечення освітніх систем; сутнісні ознаки систем освіти в контексті їх відкритості та здатності до самоорганізації й саморозвитку; ідеї інтердисциплінарного підходу в дослідженнях педагогічних феноменів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення та висновки дисертації належним чином обґрунтовані. Про це свідчить аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій автора.

Дисертаційне дослідження Прийми С.М. виконане на достатній джерельній базі, яка включає праці вітчизняних і зарубіжних авторів і складає 436 найменувань, з них – 56 іноземними мовами. Серед них дисертаційні дослідження, монографії, посібники, наукові статті у фахових виданнях філософського, психолого-педагогічного, методичного характеру.

Науковий апарат дисертації дає можливість сформулювати цілісне уявлення про структуру роботи, її інструментарій, способи інтерпретації отриманих даних.

Наукове дослідження написане на належному науковому рівні. Дисертант глибоко володіє методологією і методами дослідження відповідних проблем. Досягненню поставленої мети та розв'язанню визначених автором завдань на різних етапах наукового пошуку слугували обрані теоретичні, емпіричні і прогностичні методи.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації, яка забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням його вихідних положень із використанням інтердисциплінарного підходу, застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, поєднанням якісного і кількісного аналізу одержаних результатів, апробацією на наукових конференціях, не викликають сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Отримані автором у процесі наукового дослідження результати є актуальними для удосконалення систем відкритої освіти дорослих в Україні на загальнодержавному та регіональному рівнях, рівні громад і закладів освіти.

Запропоновані теоретичні положення й рекомендації можуть бути використані як органами державної влади й управління для розроблення відповідних нормативних актів і програм модернізації освіти, так і слугувати забезпеченню скоординованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування щодо обґрунтування стратегічних рішень для соціокультурного розвитку регіонів, удосконалення системи освіти для навчання різних категорій дорослих із урахуванням перспективних потреб регіонів, неперервної освіти загалом та освіти дорослих зокрема, особистісного й професійного розвитку різних категорій дорослого населення.

Основні положення та результати дисертаційної роботи Прийми С. М. мають широку географію практичної реалізації, оскільки вони були впроваджені в освітній процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Житомирського обласного інституту післядипломної

педагогічної освіти. Широкою є апробаційна база, яка охоплює міжнародні та всеукраїнські конференції, у тому числі конференцію у Великобританії.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Результати і висновки дисертаційного дослідження Прийми С. М. мають практичне значення для розроблення сучасних моделей навчання й виховання дорослих, а також навчальних програм, підручників і посібників з загальної педагогіки, соціальної педагогіки, андрагогіки, педагогічних інновацій для вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Отримані дисертантом результати дослідження є важливими для використання у практичній роботі регіональних органів управління освітою та закладів системи післядипломної педагогічної освіти для розроблення ефективних інструментів удосконалення відкритої освіти дорослих в Україні, створення центрів формальної і неформальної освіти різних категорій дорослих.

Важливо зазначити, що авторські матеріали є солідним підґрунтям для подальших наукових розробок у галузі педагогіки та її субдисциплін, а також для розроблення інформаційно-аналітичних матеріалів щодо соціально-економічного розвитку регіонів.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертація належним чином структурована, її структура визначається метою і завданнями, поставленими дисертантом. Дисертаційна робота складається зі вступу, шести розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особистості наукового стилю. Чітку логічну структурованість роботи забезпечують відповідні висновки та узагальнення. Дисертація та автореферат оформлено у відповідності до п.9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєнню вченого звання старшого наукового співробітника» щодо докторських дисертацій та інших інструктивних вимог МОН України.

У першому розділі дисертаційного дослідження, який називається «Теорія і практика проектування й функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні як науково-педагогічна проблема», здійснено науково-педагогічний аналіз досліджуваної проблеми, охарактеризовано системи відкритої освіти дорослих як соціокультурне явище, проаналізовано базові поняття наукового пошуку, висвітлено витоки ідей проектування і функціонування систем відкритої освіти у науково-педагогічному дискурсі.

Другий розділ дисертації – «Відкрита освіта як нова парадигма відкритих суспільств знання» – висвітлює сутність та особливості відкритої

освіти як парадигми відкритих суспільств знання на сучасному етапі розвитку людської цивілізації. У розділі охарактеризовано соціально-економічні передумови становлення відкритої освіти дорослих в Україні як важливого складника системи освіти впродовж життя. З'ясовано, що концепція відкритих суспільств знання якнайкраще відображає складність і динамізм тих змін, що характеризують сучасний етап розвитку людської цивілізації.

У третьому розділі дисертаційної роботи, що носить назву «Методологічні засади проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих», на основі аналізу наукових джерел розкрито потенціал синергетики в розумінні закономірностей самоорганізації та саморозвитку складних, відкритих, нелінійних, самоорганізованих і саморозвивальних систем. Доведено доцільність використання синергетико-інформаційного підходу як методологічного апарату для дослідження сценаріїв нелінійної соціокультурної динаміки. Обґрунтовано своєчасність наукових досліджень у галузі відкритої освіти як складної нелінійної системи «процесуальної» природи.

Проведене дослідження дало дисертанту можливість встановити важливий методологічний принцип: застосування синергетико-інформаційного підходу до проектування систем відкритої освіти уможливорює ефективне управління ними з урахуванням феномена самоорганізації та саморозвитку в освітньому процесі.

Четвертий розділ наукової роботи, який називається «Теоретичне обґрунтування основних положень проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих», вміщує основні положення систем відкритої освіти дорослих, обґрунтовану автором структурно-функціональну модель системи відкритої освіти дорослих. У розділі розглянуті андрагогічні засади проектування і функціонування систем освіти дорослих, здійснено аналіз теоретичних підходів до вивчення динаміки таких соціокультурних систем як системи відкритої освіти дорослих.

П'ятий розділ дисертації – «Концепція проектування та функціонування систем відкритої освіти дорослих» – присвячений обґрунтуванню й розробленню концепції проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих, специфіка якої зумовлена змістовими, процесуальними та іншими характеристиками відкритої освіти дорослих як соціокультурного явища. Загальні положення концепції визначаються провідними ідеями андрагогічного проектування та протиріччями, на подолання яких спрямовано зазначений вид діяльності.

У шостому розділі, який називається «Перспективи розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні», розкрито сутність і тенденції розвитку систем відкритої освіти дорослих, в основу яких покладено концептуальні ідеї становлення і розвитку суспільств знання взагалі й суспільств, що навчаються, зокрема. Представлено прогностичне обґрунтування розвитку систем відкритої освіти дорослих на загальнодержавному та регіональному рівнях, рівні освітнього закладу з метою впровадження ідей відкритої освіти у контексті освіти впродовж життя.

Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях

Основний зміст і результати наукового дослідження відображено в 43 наукових працях, серед яких: 5 монографій, 26 статей у наукових фахових виданнях України, 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які внесені до міжнародних наукометричних баз, 8 статей у збірниках матеріалів конференцій, 3 праці, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження повно викладено в означених друкованих працях.

Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації.

Дисертація та автореферат Прийми С. М. оформлено у відповідності до п.9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєнню вченого звання старшого наукового співробітника» щодо докторських дисертацій та інших інструктивних вимог МОН України. Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті Прийми С. М., належним чином розкриті і обґрунтовані в рукописі дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи рецензовану докторську дисертацію Прийми Сергія Миколайовича, хочемо висловити деякі зауваження та побажання.

1. У дисертації зазначено, що на різних етапах наукового дослідження використовувався інтердисциплінарний підхід, який «дав можливість урахувати провідні положення педагогіки, андрагогіки, педагогічного проектування, теорії самоорганізації, синергетики, філософії, філософії освіти, соціології, соціології освіти, психології, менеджменту та інших наук» (стор. 9) та «уможливив використання наукових концепцій дисциплін соціогуманітарного спрямування з метою різноаспектного аналізу проблеми проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих» (стор. 11). При цьому в тексті дисертації окремі дослідницькі матеріали автор аналізує з позицій термодинаміки та кінетики, біохімії, біофізики, фізіології, геоморфології та інших наукових галузей (стор. 23–24).

2. Аналіз тексту дисертації свідчить про надмірну деталізованість цитувань фундаментальних досліджень з окремих питань і водночас недостатність рівня узагальнення зроблених на підставі здійсненого теоретичного аналізу висновків. Зокрема, у § 3.3 для обґрунтування використання інформаційних процесів в якості механізмів динаміки соціокультурних процесів наведено порівняння їх фаз з етапами еволюції систем (стор. 212–213). При цьому сформульовані автором умовиводи не використані у процесі побудови та обґрунтування причинно-наслідкової моделі систем відкритої освіти (§ 4.3, стор. 291–292). Аналогічна ситуація склалася й із висновками щодо андрагогічних засад систем відкритої освіти дорослих (§ 4.2 стор. 231–278), які доцільно було б деталізувати при розробці концептуальних засад андрагогічного проектування систем соціокультурної динаміки (§ 5.1, стор. 304–313).

3. Ми позитивно оцінюємо аналітичний рівень рецензованої дисертаційної роботи. Водночас у ряді випадків у дослідженні бракує порівняльних таблиць, які б дали змогу унаочнити міркування автора, наприклад, щодо вибору системного, метасистемного, системно-синергетичного або синергетико-інформаційного підходів в якості методологічного апарату дослідження динаміки відкритої освіти та її систем (§ 3.3, стор. 205–217) і таблиць, які б проілюстрували сформульовані дисертантом висновки, наприклад, щодо виявлених тенденцій розвитку систем відкритої освіти дорослих в Україні (§ 6.2, стор. 340–349). У зв'язку з цим принагідно зазначити, що § 1.3 «Базові поняття дослідження» доцільно назвати «Система базових понять дослідження», оскільки базові поняття є предметом розгляду не тільки у § 1.3, але й у деяких інших параграфах, де вони аналізуються під різними кутами зору. Таке приведення базових понять до системної єдності дозволило б автору виявити їх системну зв'язність у методологічній площині загального.

4. У тексті дисертації для позначення динаміки систем відкритої освіти автором використовується й дефініція «функціонування», й «розвиток». Зокрема, зазначається, що складники систем відкритої освіти виділяються з середовища систем освіти за ознакою приналежності цих елементів і зв'язків до реалізації цілей і принципів функціонування й розвитку відкритої освіти, що формується, реалізується та вдосконалюється в науково-проектній, андрагогічній, психолого-педагогічній, організаційно-управлінській, фінансово-економічній і нормативно-правовій діяльності (§ 4.1, стор. 225). При цьому, на стор. 227 дисертант зазначає, що уявлення про цілісність системного об'єкта (у т.ч. і системи відкритої освіти дорослих) конкретизується через поняття зв'язку та виділяє зв'язки

функціонування та зв'язки розвитку, вказуючи на відмінності в цих процесах. На нашу думку, така позиція автора щодо трактування динаміки систем відкритої освіти дорослих потребує конкретизації.

5. У § 4.3 на стор. 294–296 викладено детальний аналіз процесу побудови когнітивної моделі соціокультурної системи. Водночас власне когнітивну модель автором не представлено. На нашу думку, робота значно виграла б за умови, коли б поряд із структурно-функціональною (стор. 290), причинно-наслідковою (стор. 292) та комп'ютерною (стор. 298) моделями дисертантом було наведено і когнітивну модель систем відкритої освіти дорослих.

6. На стор. 297 дисертації зазначено, що використовуючи графік як різновид комп'ютерної моделі для дослідження соціокультурної динаміки, на осі абсцис необхідно відкласти час (t), а на осі ординат – значення факторів, характеристик або змінних, що відображають соціокультурну динаміку (F). На нашу думку, доцільно було б визначити вказані фактори, характеристики та змінні, що, без сумніву, сприяло б комплексному висвітленню порушеного питання.

7. У § 6.1 на стор. 340 дисертантом зазначено, що модель логістичної еволюції віддзеркалює етапи розвитку систем відкритої освіти дорослих – від кореспондентської освіти на початку XX ст. до систем дистанційного навчання кінця XX – початку XXI ст. При цьому на лінійно-циклічно-спіральній схемі розвитку систем відкритої освіти дорослих (рис. 6.19 на стор. 339) відтворено більш широкий хронологічний діапазон (1870 – 2050 рр.), що потребує авторського пояснення.

Висловлені зауваження і побажання носять подекуди суб'єктивний і дискусійний характер, суттєво не впливають на зміст, якість і позитивне враження та позитивну оцінку виконаного Приймою С.М. дисертаційного дослідження.

Висновок. Аналіз докторської дисертації, автореферату та опублікованих праць Прийми С. М. дає підстави зробити висновок про те, що його дисертаційне дослідження «Теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні» є завершеним, цілісним і самостійним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання, що полягало у визначенні, теоретичному обґрунтуванні теоретико-

методологічних засад проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні.

Враховуючи актуальність, новизну і значущість результатів дослідження для педагогічної науки й практики, дисертаційна робота Прийми Сергія Миколайовича «Теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п.9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» щодо докторських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України, а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук,

доцент, професор кафедри дошкільної освіти і

педагогічних інновацій Житомирського

державного університету ім.І.Франка

О.В.Вознюк

Підпис О.В. Вознюка засвідчую:

доктор педагогічних наук, професор,

проректор з наукової і міжнародної роботи

Житомирського державного університету

ім.І.Франка

Н.А. Сейко